

Тенденції в рослинництві та сталий розвиток сільського господарства в Україні - можливості для гармонізації

Мета статті - дати оцінку сучасній практиці виробництва продукції рослинництва у корпоративному секторі з огляду на встановлені нормативи оптимального розміщення сільськогосподарських культур у сівозміні та запропонувати підходи до покращення господарської практики у контексті сталості.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано методи: економіко-статистичний (для характеристики сучасних тенденцій у виробництві сільськогосподарської продукції, зокрема продукції рослинництва), порівняльного аналізу (визначено невідповідність дотримання оптимального співвідношення культур у сівозміні корпоративного сектору до законодавчо встановлених нормативів), просторового аналізу (щодо здійснення розподілу діючих сільськогосподарських підприємств за характером виробництва продукції рослинництва та за структурою посівних площ).

Результати дослідження. Виявлено, що у вітчизняному сільському господарстві вирощування сільськогосподарських культур у корпоративному секторі здійснюється із численними порушенням засад сільськогосподарської диверсифікації та оптимального співвідношення культур у сівозмінах, рекомендованого законодавчими актами. Запропоновано скоригувати господарську практику корпоративного сектору в напрямі сталого сільськогосподарського виробництва на основі посилення диверсифікації сільськогосподарських культур.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо регулювання господарської діяльності корпоративного сектору в сільському господарстві, зокрема у галузі рослинництва, з огляду на необхідність дотримання сталого сільськогосподарського виробництва.

Практична значущість. Оцінка дотримання вимог виробництва продукції рослинництва у корпоративному секторі відповідно до досягнення цілей сталого розвитку слугуватиме додатковим чинником в обґрунтуванні необхідності переходу до сталого сільськогосподарського виробництва в Україні та формування дієвих регуляторних механізмів на рівні держави. Табл.: 5. Рис.: 2. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: сталий розвиток сільського господарства; корпоративний сектор; диверсифікація сільськогосподарських культур; рослинництво; монокультуризація; сівозміни.

Фраєр Олексій Володимирович - молодший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)
E-mail: oleksiyvf@gmail.com

Постановка проблеми. Сучасна ситуація з дотриманням засад сталого господарювання у вітчизняному сільському господарстві зумовлена незбалансованим в економічному, соціальному, екологічному контекстах виробництвом внаслідок непослідовності аграрної політики, незадовільним інституційним забезпеченням аграрних і сільських трансформацій. Особливо ці тенденції характерні для рослинницької галузі. Індивідуальний сектор, який вирощує трудомістку сільськогосподарською продукцію, переважно за рахунок ручної праці, протиставлений корпоративному сектору, зосередженому на вирощуванні комерційно привабливих сільськогосподарських культур та їх пода-

льшому експорту. Внаслідок незбалансованої експортної політики споживання в країні таких важливих культур, як жито, гречка, горох, просо тощо, більшою мірою забезпечується за рахунок їх імпорту. Гострою проблемою є дотримання вимог раціонального землекористування корпоративним сектором, зокрема диверсифікації та розміщення сільськогосподарських культур у сівозміні, оскільки саме ця категорія товаровиробників використовує значну частку сільськогосподарських угідь і чинить вагомий вплив на сталий розвиток сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сталого аграрного та сільського розвитку присвячені численні наукові праці відомих вчених, зокрема О.М. Бородіної [1, 2], Ю.Е. Губені [3], Ю.М. Лопатинсь-

кого [5, 6], М.Й. Маліка [7], О.Л. Попової [10], Т.М. Прядки [12], В.П. Славова [13], С.І. Тодорюка [6], М.А. Хвесика [7, 15] та ін. У більшості робіт окремі аспекти процесів сільськогосподарської діяльності товаровиробників та розвитку сільських громад розглядаються з акцентуванням уваги на необхідності і механізмах вирішення проблем сталого розвитку. У цьому контексті оцінка дотримання вимог виробництва продукції рослинництва у корпоративному секторі відповідно до досягнення цілей сталого розвитку слугуватиме додатковим чинником в обґрунтуванні необхідності переходу до сталого сільськогосподарського виробництва в Україні та формування дієвих регуляторних механізмів на рівні держави.

Мета статті - дати оцінку сучасній практиці виробництва продукції рослинництва у корпоративному секторі з огляду на встановлені нормативи оптимального розміщення сільськогосподарських культур у сівозміні та запропонувати підходи до покращення господарської практики у контексті сталості.

Виклад основних результатів дослідження. Сільське господарство є однією зі сфер матеріального виробництва, яка значним чином впливає на добробут населення, темпи розвитку національної економіки та екологічну безпеку в країні. За часів радянської влади в основу ведення сільського господарства була закладена командно-адміністративна система, із дотриманням суворої централізації в розподілі ресурсів та результатів виробництва. Господарська діяльність більшості сільгоспприємств базувалася на засадах колективної власності, якою фактично розпоряджалися державні органи. Для товаровиробників визначалися строки, площі і структура посівів та обсяги збору врожаю сільськогосподарських культур. Розроблялися спеціальні технологічні карти щодо диверсифікованого виробництва і доводилися на рівень господарства. Була впроваджена система суворого контролю за виконанням планових завдань. Шляхом концентрації ресурсів на централізованому регулюванні виробничої діяльності держава забезпечувала досягнення поставлених цілей. Внутрішній попит на сільськогосподарську продукцію у країні задовольнявся насамперед за рахунок власного виробництва.

У перехідний період, коли аграрний сектор зазнав серйозного занепаду, зокрема внаслідок руйнування налагоджених

зв'язків, і обсяги виробництва агропродовольчої продукції значно знизилися, питання диверсифікації і спеціалізації сільськогосподарського виробництва стали другорядними. Наразі у результаті аграрних трансформацій в Україні сформувалася дуальна структура аграрного господарювання, де особливу роль у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства відіграє індивідуальний сектор. На відміну від корпоративного сектору, виробництво сільськогосподарської продукції тут зумовлено першочерговою потребою самозабезпечення продовольством селянських фермерських господарств. У корпоративному ж секторі прагнення максимізувати прибуток призвело до виникнення диспропорцій у структурі виробництва продукції сільського господарства, зокрема продукції рослинництва, що у свою чергу суперечить засадам сталого розвитку сільського господарства.

Спеціалізація на вирощуванні обмеженої кількості культур вплинула на виникнення такого явища, як монокультуризація. Так, зміни у вирощуванні сільськогосподарських культур за останні 10 років засвідчують зосередження товаровиробників на вирощуванні комерціалізованих (товарних) культур (табл. 1). Йдеться насамперед про суттєве нарощування посівних площ під технічними культурами: від 2,5 до 5,8 млн га, тобто у 2,3 раза. Таке зростання зумовлено головним чином розширенням посівів під соняшником (1665 тис. га, або 1,3 раза) і соєю (1332 тис. га, або 4,4 раза). При цьому під деякими технічними культурами площі посіву скоротилися. Серед таких цукрові буряки, скорочення площ посівів під якими в абсолютному вимірі хоча й незначне (191 тис. га), проте у відносному теж суттєве - практично удвічі.

У секторі зернового й зернобобового виробництва також сталися істотні зміни, головні з яких: масштабне зростання площ посіву під кукурудзою (2104 тис. га, або 2,7 раза); розширення площ під пшеницею; загальне скорочення площ під іншими зерновими культурами.

Зміни абсолютних значень посівних площ вплинули й на їх структуру (табл. 2). Так, зросла частка технічних культур у 1,6 раза, але при цьому скоротилася зернових і зернобобових (на 20%).

Зазначені тенденції змін посівних площ у корпоративному секторі спричинені насам-

перед визначеними комерційними цілями, що спрямовані на отримання стабільних і високих прибутків. В умовах низької платоспроможності населення та малої місткості внутрішнього агропродовольчого ринку України справедливо, що більшість корпора-

тивних структур орієнтується у своїй господарській діяльності на зовнішній ринок, який диктує стабільно зростаючий попит на ключові зернові (як продовольчі, так і фуражні) та олійні культури.

1. Посівні площі сільськогосподарських культур у корпоративному секторі, 2005–2015 рр., тис. га

Культура	Роки							Абсолютне відхилення 2015 р. до 2005 р.
	2005	2007	2009	2011	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові	7709	7743	9575	9569	9840	9026	9011	1302
Із них:								
пшениця	3729	3704	4514	4465	4308	3884	4513	784
кукурудза	729	1164	1295	2482	3430	3250	2833	2104
ячмінь	1997	1961	2673	1714	1437	1357	1174	-823
інші	1253	914	1092	908	665	535	492	-762
Технічні	2511	3315	4316	5290	5557	6115	5798	3287
Із них:								
соняшник	1769	1855	2708	3258	3414	3663	3434	1665
соя	250	408	505	880	1061	1400	1582	1332
ріпак	100	632	842	718	874	766	581	481
цукрові буряки	392	419	261	434	208	285	202	-191
Картопля і овоче-баштанні	30	43	55	66	51	55	43	13
Кормові	23	12	8	7	4	3	5	-18
Усього	10272	11113	13953	14932	15451	15200	14856	4584

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

2. Структура посівних площ сільськогосподарських культур, 2005-2015 рр., %

Культура	Роки							Відносне відхилення 2015 р. до 2005 р.
	2005	2007	2009	2011	2013	2014	2015	
Зернові та зернобобові	75.0	69.7	68.6	64.1	63.7	59.4	60.7	0.8
Із них:								
пшениця	36.3	33.3	32.4	29.9	27.9	25.6	30.4	0.8
кукурудза	7.1	10.5	9.3	16.6	22.2	21.4	19.1	2.7
ячмінь	19.4	17.6	19.2	11.5	9.3	8.9	7.9	0.4
інші	12.2	8.2	7.8	6.1	4.3	3.5	3.3	0.3
Технічні	24.4	29.8	30.9	35.4	36.0	40.2	39.0	1.6
Із них:								
соняшник	17.2	16.7	19.4	21.8	22.1	24.1	23.1	1.3
соя	2.4	3.7	3.6	5.9	6.9	9.2	10.6	4.4
ріпак	1.0	5.7	6.0	4.8	5.7	5.0	3.9	4.0
цукрові буряки	3.8	3.8	1.9	2.9	1.3	1.9	1.4	0.4
Картопля і овоче-баштанні	0.3	0.4	0.4	0.4	0.3	0.4	0.3	1.0
Кормові	0.2	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

Зосередження підприємств корпоративного сектору на вирощуванні комерційно привабливих культур суперечить нормати-

вам співвідношення культур у сівозміні, визначених постановою Кабінету Міністрів України № 164 від 11 лютого 2010 року «Про

затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах» [11]. У цій постанові наведено нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах. Якщо стосовно зернових і зернобобових культур обмеження їх максимальної частки у сівозміні в різних природно-сільськогосподарських регіонах не надто суворі (від 60% у Передкарпатському до 95% у Лісостеповому регіоні), то відносно загальної частки технічних культур і окремих видів останніх – досить жорсткі: наприклад, максимальна частка ріпаку в сівозміні може становити 10%, соняшнику – 15%. При цьому для різних регіонів ці значення ще нижчі.

У процесі обчислення відхилень розміру посівних площ від встановлених нормативів за природно-сільськогосподарськими регіонами, дані щодо виробничої діяльності та географічної належності сільськогосподарських підприємств до відповідного рівня адміністративно-територіальної одиниці другого рівня (району) було узгоджено з картою природно-сільськогосподарського районування та довідником районування України [4, 14]. Такий методичний підхід дозволяє отримати максимально точні дані, оперуючи наявними даними статистичних спостере-

жень, хоча й не позбавлений певних недоліків через відсутність у базах даних інформації про частки площ сільськогосподарських угідь, які підприємство обробляє та які належать до різних районів і, відповідно, до різних природно-сільськогосподарських регіонів. Проте, враховуючи незначні відмінності у граничних нормах, головним чином технічних культур між різними природно-сільськогосподарськими регіонами, похибка у розрахунках не впливає суттєвим чином на загальний результат та не піддає сумніву отримані результати.

Регіональний аналіз структури посівних площ за групами сільськогосподарських культур дозволяє зробити висновок, за яким для всіх регіонів України характерне порушення граничних норм частки технічних культур, визначених постановою Кабінету Міністрів України № 164 від 11 лютого 2010 року (рис. 1).

Очевидно, що існуючі посівні площі під технічними культурами суперечать законодавчо встановленим нормам. Частка посівних площ під зерновими і зернобобовими культурами по природно-сільськогосподарських регіонах загалом перебуває в межах встановлених нормативів. Проте площі вирощування технічних культур, зокрема соняшнику, в рази перевищують норматив у кожній природно-сільськогосподарській зоні (табл. 3).

*Графічну карту розподілу областей України за природно-сільськогосподарськими зонами взято з [8].

Рис. 1. Структура посівних площ основних груп сільськогосподарських культур у корпоративному секторі в регіональному розрізі, 2015 р.

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

Найбільше порушень щодо дотримання засад сільськогосподарської диверсифікації та сівозмін стосується виробників, які спеціалізуються на вирощуванні насіння соняшнику. За проведеними розрахунками, кіль-

кість підприємств, які порушують ці вимоги, перевершує 5,5 тис., що становить 69,1% від загальної кількості досліджуваних (7966 підприємств, 2015 р.).

3. Порівняльна структура посівних площ у корпоративному секторі відповідно до нормативів, 2015 р., %

Природно-сільськогосподарський регіон	Зернові та зернобобові культури		Технічні культури			
	частка у посівній площі, фактично	норматив	ріпак		соняшник	
			частка у посівній площі, фактично	норматив	частка у посівній площі, фактично	норматив
Поліський	61.7	35-80	6.5	0.5-4	11.2	0.5
Лісостеповий	60.8	25-95	4.0	3-5	17.7	5-9
Степовий	60.3	45-80	2.9	5-10	33.9	10-15
Передкарпатський	56.5	25-60	15.3	5-7	6.1	-

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

При цьому загальна площа посівів соняшнику у підприємствах, які порушили граничні норми, перевищує 2,1 млн га. Це становить майже 62% від загальної посівної площі культури у досліджуваних корпоративних підприємствах. Значна частина підприємств порушують сівозміну по двох-трьох культу-

рах. Проведений аналіз засвідчує, що понад 3,3 млн га земель у досліджуваних корпоративних підприємствах, або більше 22% від загальної посівної площі, засівається з порушенням граничних норм дотримання сівозміни (табл. 4).

4. Відхилення у посівних площах окремих сільськогосподарських культур від законодавчо встановлених нормативів, 2015 р.

Культура	Загальна посівна площа, га	Кількість підприємств, які порушили сівозміну	Відхилення від нормативу, га	Питома вага у загальній площі, %
Зернові і зернобобові	9011029	1136	103207.7	0.7
Технічні	5798183	6882	3217568	21.7
У тому числі:				
соняшник	3433800	5509	2110625	14.2
ріпак	580942	1460	318354	2.1
Усього	14856479	7801	3320775	22.4

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

Найбільші відхилення від нормативів у посівній площі сільськогосподарських культур спостерігаються у лісостеповій і степовій природно-сільськогосподарській зонах (рис. 2). Відповідно, сільськогосподарські угіддя відкритих територій центрального, східного і південного регіонів (без наявності природних обмежень) використовуються корпоративним сектором найбільш інтенсивно з порушенням структури посіву культур та сівозміни.

Отже, простежується постійне звуження виробничої спеціалізації з порушенням законодавчо встановлених нормативів щодо розміщення культур у сівозміні в усіх регіонах виробництва сільськогосподарської продукції. При цьому показники господарської діяльності товаровиробників, що дотри-

муються монокультурного типу виробництва, свідчать про їх вищу прибутковість (табл. 5). Тут наведені основні показники за групами підприємств, включених у статистичні спостереження за формю 50-с.г. «Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств», розподілені за рівнем диверсифікації 16-ти сільськогосподарських культур^а.

^а Оцінювання рівня диверсифікації сільськогосподарських культур здійснювалося з використанням показника коефіцієнта диверсифікації (коефіцієнт Сімпсона). Основуючись на пропозиціях, викладених у дослідженні [19], було запропоновано наступну шкалу для ранжування та оцінки суб'єктів господарювання за рівнем диверсифікації: низький (до 0,5), середній (0,5–0,7), помірний (0,7–0,8), високий (понад 0,8).

Рис. 2. Площі сільськогосподарських культур, на яких порушуються встановлені нормативи, по адміністративних районах, тис. га

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

5. Основні показники господарської діяльності сільськогосподарських підприємств з різним рівнем диверсифікації культур, 2015 р.

Показник	Групи підприємств за коефіцієнтом Сімпсона				У середньому
	I – до 0,5	II – від 0,5 до 0,7	III – від 0,7 до 0,8	IV – понад 0,8	
Кількість підприємств	1560	3151	2513	379	-
Розмір землекористування на одне підприємство, га	1361.5	2603.7	2531.5	2471.2	2242
Чистий дохід (виручка) від реалізації на 1 га, грн	16168.5	12042.9	13853	13088.4	13788.2
Виробничі витрати на 1 га, грн, у т.ч.:					
оплата праці	324.6	382.4	508.6	601.7	454.3
насіння та садивний матеріал	1211.1	896	1117.5	1087.3	1078
мінеральні добрива	1554.9	1385.7	1909.2	2084.5	1733.6
пальне і мастильні матеріали	905.3	901	1192.7	1303	1075.5
амортизація	265.6	357.9	514.6	542.1	420
орендна плата за земельні частки (паї)	1089.9	905.3	1157.0	1116.6	1067.2
Прибуток (різниця між чистим доходом і виробничими витратами) на 1 га, грн	6472.4	4525.9	4239.8	2831.3	4517.4
Середньооблікова кількість працівників на 100 га, осіб	1.9	1.7	2.5	2.9	2.3

Джерело: Розраховано на основі даних [9].

Так, за результатами оцінки виявлено, що найбільший дохід від реалізації продукції отримують підприємства з найнижчим рівнем диверсифікації (16 тис. га). Натомість рівень доходу інших трьох груп підприємств від реалізації в середньому становить близько 13 тис. грн на 1 га. При цьому рівень виробничих витрат із розрахунку на 1 га по групах підприємств практично однаковий, за винятком другої групи, для якої також характерний і найнижчий рівень до-

ходу від реалізації. Разом із тим рівень диверсифікації накладає певні особливості на абсолютні значення та структуру виробничих витрат підприємств. Так, для підприємств із низьким рівнем диверсифікації найвагомими статтями виробничих витрат є закупівля насіння і садивного матеріалу та мінеральних добрив. Для підприємств із високим рівнем диверсифікації найбільші суми витрат становлять придбання мінеральних добрив і пально-мастильних матеріалів.

Ці відмінності пояснюються специфікою виробництва, адже підприємства з високим рівнем диверсифікації вирощують значно ширше різноманіття сільськогосподарських культур, що потребує виконання більшої кількості агротехнічних операцій. Натомість підприємства з низьким рівнем диверсифікації намагаються максимізувати дохід, забезпечуючи його необхідний рівень за рахунок досягнення високої врожайності.

Завдяки мінімізації сільськогосподарських культур у структурі посівів і числа агротехнічних операцій підприємствам з низьким рівнем диверсифікації вдається мінімізувати залучення працівників та, відповідно, скоротити витрати на оплату. Так, простежується пряmlinійна залежність витрат на оплату праці від рівня диверсифікації культур у підприємствах: різниця між IV і I групами підприємств становить 1,9 раза.

Звідси, низькодиверсифікований тип агровиробництва забезпечує найвищий рівень прибутку (виручка від реалізації за мінусом виробничих витрат). Зокрема, співвідношення прибутку в крайніх групах підприємств становить 2,3 раза на користь низькодиверсифікованого типу виробництва. Тобто, більшою мірою диверсифіковане виробництво порівняно з монокультурним менш прибуткове. Проте такий тип господарювання повніше й успішніше виконує соціальну та екологічну функції у дотриманні засад сталого сільськогосподарського виробництва, наприклад, через залучення більшої кількості працівників на умовах вищої оплати праці, використання ширшого диверсифікованого складу сільськогосподарських культур.

При визначенні проблем і перешкод для сталого розвитку, які виникають з порушенням сівозмін та монокультуризацією сільського господарства, варто виокремити основні з них, а саме: економічні (неможливість розвивати інші галузі, у тому числі переробні, залежність вітчизняного сільського господарства від кон'юктури світового ринку, залежність внутрішнього споживання від вузькоспеціалізованого продовольчого виробництва та імпорту іноземних товарів); соціальні (скорочення зайнятості в аграрно-

Список бібліографічних посилань

1. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Теорія, політика і практика сільського розвитку. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2010. 376 с.
2. Бородіна О. М., Шубравська О. В. Аграрний і сільський розвиток для зростання та оновлення української економіки : наукова доповідь. Київ : ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2018. 152 с.
3. Губені Ю. Розвиток сільських територій: деякі аспекти європейської теорії і практики. *Економіка України*. 2007. №. 4. С. 62-70.

му секторі, зменшення рівня оплати праці, трудова міграція сільського населення, зростання бідності на селі), екологічні (інтенсивне виснаження природних ресурсів та їх деградація, втрата біорізноманіття, порушення екологічного балансу).

Висновки. У вітчизняному сільському господарстві вирощування сільськогосподарських культур у корпоративному секторі здійснюється з численними порушеннями засад сільськогосподарської диверсифікації та оптимального співвідношення культур у сівозмінах, рекомендованого законодавчими актами.

За останні десять років посівні площі чотирьох ключових комерційно привабливих культур (кукурудза, соняшник, соя, ріпак) показали значне зростання, тоді як питома вага інших культур у структурі посівних площ корпоративного сектору стрімко зменшується. Порушення нормативів у сівозмінах, що використовуються корпоративними підприємствами, стосується, наразі, понад чверті орних земель.

Гармонізація тенденцій у рослинництві із засадами сталого розвитку можлива на основі посилення сільськогосподарської диверсифікації, тобто шляхом формування збалансованого портфеля сівозмін і додаванням до нього різних сільськогосподарських культур. Це може суттєво поліпшити ситуацію у вітчизняному сільському господарстві та забезпечити переорієнтацію господарювання у корпоративному секторі в напрямі його сталості без значних фінансових вкладень.

Диверсифікація сільськогосподарських культур сприяє підсиленню природної ефективності господарювання, підвищує продуктивність рослин, їх здатність протистояти захворюванням, шкідникам та сучасним екологічним викликам, забезпечує уникнення залежності від монокультури, розширює зайнятість за рахунок впровадження трудомістких культур.

Переваги диверсифікації ґрунтуються на основних засадах сталості, оскільки забезпечують досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей сільськогосподарського виробництва у визначених масштабах.

References

1. Borodina, O.M. & Prokopa, I.V. (2010). *Teoriia, polityka i praktyka silskoho rozvytku [The theory, policy, and practice of rural development]*. Kyiv: DU "In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy" [In Ukrainian].
2. Borodina, O.M. & Shubravska, O.V. (2018). *Ahrarnyi i silskyi rozvytok dlia zrostannia ta onovlennia ukrainskoi ekonomiky: naukova dopovid [Agricultural and rural development towards growth and renovation of Ukrainian economy: scientific report]*. Kyiv: DU "In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy" [In Ukrainian].

4. Довідник та Схема (карта) природно-сільськогосподарського районування України (для використання в роботі територіальними органами). URL : <http://portal.land.gov.ua/wp-content/uploads/2016/10/Довідник-районування-на-сайт.doc>.
5. Лопатинський Ю. М. Сталий розвиток аграрного сектора національної економіки у контексті євроінтеграції. *Науковий вісник Чернівецького національного університету: Збірник наукових праць*. 2015. Вип. 730-731. С. 17-20.
6. Лопатинський Ю. М., Тодорюк С. І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 220 с.
7. Малік М. Й., Хвесик М. А. Сталий розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологічно безпечного агропромислового виробництва. *Економіка АПК*. 2010. № 5. С. 3-12.
8. Мартин А. Г., Осипчук С. О., Чумаченко О. М. Природно-сільськогосподарське районування України. Київ : ЦП «Компринт», 2015. С. 328.
9. Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за період 2005-2015 рр. Статистичні спостереження за формою 50-с.г. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>
10. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери: політика і механізми. Київ: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2009. 352 с.
11. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 № 164. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Прядка Т. М., Корбут Т. С. Основи планування сталого землекористування. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2012. № 3-4. С. 24-27.
13. Славов В. П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій. *Вісник аграрної науки*. 2007. № 8. С. 68-71.
14. Схема природно-сільськогосподарського районування земель України. URL : <http://khmelnytska.land.gov.ua/dovidnyk-ta-skHEMA-karta-pryrodo-silskohospodarskoho-raionuvannia-ukrainy-dlia-vykorystannia-v-roboti-terytorialnymy-orhanamy/>.
15. Хвесик М. А. Сталий розвиток в умовах глобальних викликів і загроз. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2012. С. 5-21. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/epod_2012_2012_4
16. Amekawa Y. Towards sustainable agriculture in the developing world: Theoretical perspectives and empirical insights. Iowa: Iowa State University. 2010. 239 p.
17. Crop diversification for sustainable diets and nutrition. The role of FAO's Plant Production and Protection Division. 2012. URL : <http://www.fao.org/ag/agp/greenercities/pdf/CDSND.pdf>.
18. Kremen C., Bacon C. Diversified Farming Systems: An Agroecological, Systems-based Alternative to Modern Industrial Agriculture. *Ecology and Society*. 2012. Vol. 17. No. 4. <http://dx.doi.org/10.5751/ES-05103-170444>.
19. Mithiya D., Mandal K., Datta L. Trend, pattern and determinants of crop diversification of small holders in West Bengal: A district-wise panel data analysis. *Journal of Development and Agricultural Economics*. 2018. Vol. 10. No. 4. P. 110-119.
20. Pretty J. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*. 2008. Vol. 363. P. 447-465.
21. Roest K., Ferrari P., Knickel K. Specialisation and economies of scale or diversification and economies of scope? Assessing different agricultural development pathways. *Journal of Rural Studies*. 2018. Vol. 59. P. 222-231.
3. Hubeni, Yu. (2007). Rozvytok silskykh terytorii: deiakі aspekty yevropeiskoi teorii i praktyky [The development of rural areas: some aspects of European theory and practice]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 62-70 [In Ukrainian].
4. Dovidnyk ta Skhema (karta) pryrodno-silskohospodarskoho raionuvannia Ukrainy (dlia vykorystannia v roboti terytorialnymy orhanamy) [Directory and scheme (map) of Ukraine's natural and agricultural zoning (for use by territorial bodies)]. Retrieved from: <http://portal.land.gov.ua/wp-content/uploads/2016/10/Довідник-районування-на-сайт.doc> [In Ukrainian].
5. Lopatynskiy, Yu.M. (2015). Stalyi rozvytok ahrarynoho sektora natsionalnoi ekonomiky u konteksti yevrointehratsii [Sustainable development of the agrarian sector of the national economy in the context of Eurointegration]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats*, 730-731, pp. 17-20 [In Ukrainian].
6. Lopatynskiy, Yu.M. & Todoruk, S.I. (2015) *Determinanty staloho rozvytku ahrarynykh pidpryemstv [Determinants of sustainable development of agrarian enterprises]*. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t [In Ukrainian].
7. Malik, M.I. & Khvesyk, M.A. (2010). Stalyi rozvytok silskykh terytorii na zasadaakh rehionalnoho pryrodokorystuvannia ta ekolohobezpechnoho ahropromysloвого vyrobnytstva [Sustainable development of rural areas on the basis of regional nature management and ecologically safe agro-industrial production]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 3-12 [In Ukrainian].
8. Martyn, A.H., Osypchuk, S.O., & Chumachenko, O.M. (2015). *Pryrodno-silskohospodarske raionuvannia Ukrainy [Natural-agricultural regionalization of Ukraine]*. Kyiv: TsP "Kompryn" [In Ukrainian].
9. *Osnovni ekonomichni pokaznyky roboty silskohospodarskykh pidpryemstv za period 2005 - 2015 rr.: Satystychni sposterezhennia za formiu 50 - s.h. [Basic economic indicators of agricultural enterprises for 2005-2015: the statistical observation for the 50-s.g. form]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [In Ukrainian]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua>
10. Popova, O.L. (2009). *Stalyi rozvytok ahrosfery: polityka i mekhanizmy [Sustainable development of agrosphere: policy and mechanisms]*. Kyiv: In-t ekon. ta prohnozuvannia NAN Ukrainy [In Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia normatyviv optymalnoho spivvidnoshennia kultur u sivozminakh v riznykh pryrodno-silskohospodarskykh rehionakh: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 11.02.2010 # 164 [On approval of norms for optimal crop ratio in crop rotations in various natural-agricultural regions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 11.02.2010, No. 164] [In Ukrainian]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>
12. Priadka, T.M. & Korbut, T.S. (2012). *Osnovy planuvannia staloho zemlekorystuvannia [The fundamentals of sustainable land use planning]. Zemleustrii, kadastr i monitorynh zemel, 3-4, pp. 24-27* [In Ukrainian].
13. Slavov, V.P. & Kovalenko, O.V. (2007). *Ekonomiko-enerhetychna sistema staloho rozvytku silskykh terytorii [Economic-energy system of sustainable development of rural territories]*. *Visnyk ahrarynoi nauky*, 8, pp. 68-71 [In Ukrainian].
14. Skhema pryrodno-silskohospodarskoho raionuvannia zemel Ukrainy [Scheme of natural-agricultural zoning of lands of Ukraine]. Retrieved from: <http://khmelnytska.land.gov.ua/dovidnyk-ta-skHEMA-karta-pryrodo-silskohospodarskoho-raionuvannia-ukrainy-dlia-vykorystannia-v-roboti-terytorialnymy-orhanamy> [In Ukrainian].
15. Khvesyk, M.A. (2012). *Stalyi rozvytok v umovakh hlobalnykh vyklykiv i zahroz [Sustainable development under the global challenges and threats]*. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i okhorony dovkillia*, pp. 5-21 [In Ukrainian]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/USRN/epod_2012_2012_4
16. Amekawa, Y. (2010). *Towards sustainable agriculture in the developing world: Theoretical perspectives and empirical insights*. Iowa: Iowa State University [In English].
17. Crop diversification for sustainable diets and nutrition. The role of FAO's Plant Production and Protection Division. (2012). Retrieved from: <http://www.fao.org/ag/agp/greenercities/pdf/CDSND.pdf> [In English].
18. Kremen, C. & Bacon, C. (2012). Diversified farming systems: an agroecological, systems-based alternative to modern industrial agriculture. *Ecology and Society*, 17 (4). Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.5751/ES-05103-170444> [In English].

19. Mithiya, D., Mandal, K., & Datta, L. (2018). Trend, pattern and determinants of crop diversification of small holders in West Bengal: a district-wise panel data analysis. *Journal of Development and Agricultural Economics*, 10 (4), pp. 110-119 [In English].
20. Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 363, pp. 447-465 [In English].
21. Roest, K., Ferrari, P., & Knickel, K. (2018). Specialisation and economies of scale or diversification and economies of scope? Assessing different agricultural development pathways. *Journal of Rural Studies*, 59, pp. 222-231 [In English].

Fraier O.V. Tendencies in crop production and sustainable agricultural development in Ukraine - opportunities for harmonization

The purpose of the article is to assess the current practice of crop production in the corporate sector regarding established norms of optimal distribution of agricultural crops in rotation and to propose approaches for improvement of economic practices in context of sustainability.

Research methods. In the research process have been used the following scientific methods: economic and statistical for characterization of the current trends in the agricultural production, in particular crop production; comparative analysis for defining of discrepancy between compliance of the optimal crop ratio in crop rotation of the corporate sector to the legal norms; spatial analysis for distribution of existing agricultural enterprises by nature of crop production and structure of cultivated area.

Research results. In the course of the research it has been discovered that cultivation of agricultural crops in the corporate sector of domestic agriculture is maintained with numerous violations of agricultural diversification principles and optimal balance of crops in crop rotation recommended by legislative acts. It is proposed to direct an economic practice of the corporate sector towards sustainable agricultural production on basis of improving diversification of agricultural crops.

Elements of scientific novelty. The theoretical positions concerning regulation of the corporate sector's economic activity in agriculture, in particular, in the field of crop production have been further developed taking into account the need to maintain sustainable agricultural production.

Practical significance. The assessment of compliance with crop production requirements in the corporate sector in accordance with the goals of sustainable development will serve as an additional factor in substantiating the need for a transition to sustainable agricultural production in Ukraine and creation of effective regulatory mechanisms at the state level. Tabl.: 5. Figs.: 2. Refs.: 21.

Keywords: sustainable agricultural development; corporate sector; agricultural crops diversification; crop production; monoculture; crop rotation.

Fraier Oleksii Volodymyrovych - junior research fellow of the department of economy and policy of agrarian transformations, State Organization "Institute of Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine" (26, Panasas Myrnoho st., Kyiv)
E-mail: oleksiyvf@gmail.com

Фраер А.В. Тенденции в растениеводстве и устойчивое развитие сельского хозяйства в Украине - возможности для гармонизации

Цель статьи - дать оценку современной практике производства продукции растениеводства в корпоративном секторе учитывая установленные нормативы оптимального размещения сельскохозяйственных культур в севообороте и предложить подходы к улучшению хозяйственной практики в контексте устойчивости.

Методика исследования. В процессе исследования использованы методы: экономико-статистический (для характеристики современных тенденций в производстве сельскохозяйственной продукции, в частности продукции растениеводства), сравнительного анализа (определено несоответствие соблюдения оптимального соотношения культур в севообороте корпоративного сектора относительно законодательно установленных нормативов), пространственного анализа (относительно распределения действующих сельскохозяйственных предприятий по характеру производства продукции растениеводства и по структуре посевных площадей).

Результаты исследования. Выявлено, что в отечественном сельском хозяйстве выращивание сельскохозяйственных культур корпоративным сектором осуществляется с многочисленными нарушениями основ сельскохозяйственной диверсификации и оптимального соотношения культур в севооборотах, рекомендованного законодательными актами. Предложено скорректировать хозяйственную практику корпоративного сектора в направлении устойчивого сельскохозяйственного производства на основе усиления диверсификации сельскохозяйственных культур.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по регулированию хозяйственной деятельности корпоративного сектора в сельском хозяйстве, в частности в области растениеводства, с учетом необходимости соблюдения устойчивого сельскохозяйственного производства.

Практическая значимость. Оценка соблюдения требований производства продукции растениеводства в корпоративном секторе в соответствии с достижением целей устойчивого развития будет служить дополнительным фактором в обосновании необходимости перехода к устойчивому сельскохозяйственному производству в Украине и формированию действенных регуляторных механизмов на уровне государства. Табл.: 5. Илл.: 2. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: устойчивое развитие сельского хозяйства; корпоративный сектор; диверсификация сельскохозяйственных культур; растениеводство; монокультуризация; севооборот.

Фраер Алексей Владимирович - младший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)
E-mail: oleksiyvf@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 08.10.2018 р.

Фахове рецензування: 12.10.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Фраер О. В. Тенденції в рослинництві та сталій розвиток сільського господарства в Україні - можливості для гармонізації. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 117 – 125.

* * *